

ALEXIS GRITCHENKO

İSTANBUL YILLARI

Önsöz

Bahattin Öztuncay

9

Sunuş

Ebru Esra Satıcı, Şeyda Çetin

17

Alexis Gritchenko:

Selam sana İstanbul!

Dr. Vita Susak

35

**Alexis Gritchenko'nun
İstanbul Yıllarının İzinde**

Dr. Ayşenur Güler

131

Sanatçı Biyografisi

303

Sergilenenler Listesi

321

*İlkem budur ve bu olacaktır:
daima yaşamak
ve her şeye rağmen çalışmak.¹
— Alexis Gritchenko, 1943*

Moskova, 20. yüzyılın başlarında sanatçılar için heyecan verici şehirlerden biridir. Ukrayna asıllı Alexis Gritchenko² (1883–1977), burada modern sanat akımlarına dahil olur, aralarında Kazimir Malevich, Wassily Kandinsky ve Vladimir Tatlin'in de olduğu avangard ressamlar ile birlikte sergilere katılır. Aynı zamanda bir sanat yazarı olarak makale ve kitaplar yayımlayan, konuşmalar yapan ve sanat okulunda ders veren Gritchenko, 1917 Ekim Devrimi ve devamındaki iç savaştan kaçarak Kasım 1919'da İstanbul'a gelir. İşgal altında olan Osmanlı başkenti, 1919–1921 yılları arasında sanatçıya nispeten güvenli bir sığınak olur. Gritchenko bu süre zarfında içinde yaşadığı zor şartlara rağmen sanat üretimine aktif şekilde devam eder. İstanbul'dan çok sayıda eser, anı ve en çok da ilhamla ayrılan sanatçı, İstanbul deneyimini 1930 yılında Paris'te kitaplaştırır. Bu sergi, Gritchenko'nun İstanbul konulu eserlerini incelerken, bu eserleri *Deux ans à Constantinople* (İstanbul'da İki Yıl) isimli kitabında yer alan anılarıyla birlikte değerlendirir ve ressamın notlarını bir izlek olarak kabul eder.

Gritchenko'nun eserlerini anı kitabı ışığında etraflıca çalışmak, sanatçının üslubu ve tekniği kadar kişisel özellikleri hakkında da birçok ipucu verir. İstanbul'a yalnızca üstündeki kaputla, bir mülteci olarak gelen sanatçının anılarında her şeye rağmen mizahi bir dilin baskın olduğu birçok enstantane bulunur. Alışkın olmadığı nemli bir iklimde iki kış mevsimini atlatmayı başarır. İki yıla yakın bir süre boyunca yaşama ve çalışma azmini kaybetmez. Bu durum Gritchenko'nun inatçı duruşu, İstanbul aşkı ve mesleğine olan tutkusunun onu hayata sıkı sıkıya bağladığını düşündürür. Çağdaşlarıyla kıyaslandığında uzun sayılabilecek 94 yıllık ömründe hayata karşı olumlu bakışının katkısı olduğu söylenebilir.

Her ne kadar Gritchenko'nun kaleme aldığı anılar olumlu bir bakış açısıyla yazılmış bir sanatçı güncesi olsa da bu yayın aynı zamanda bir mülteci hikâyesidir. Bazı satırlara memleket hasretinin fazlasıyla sindiği görülür. Ondandır ki İstanbul'da kimi yerleri Ukrayna'ya benzeter, çeşitli semtlerdeki detayların eski Rus ikonaları ile ne kadar örtüştüğünden dem vurur. Bazen yaşam şartları o kadar zorlaşır ki, kendini ancak fırçası elindeyken *Homo sapiens* olarak hissettiğini açıkça yazar. Zorunlu göç konusunun küresel bir mevzu olduğu günümüzde Gritchenko'nun anılarını okumak, aradan geçen bir asra rağmen, ülkelerini terk etmek zorunda kalan insanların maruz kaldıkları şartlarda pek değişiklik olmadığını gözler önüne serer. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde mülteci olan Gritchenko, kendi durumundaki pek çok insan gibi, bulunduğu yerde kalıcı olmadığını farkındadır. Bu sebeple çok çaresiz hissettiği zamanlarda İstanbul'dan çıkış yolu da aramış,

¹ Gritchenko'nun René-Jean'a mektubundan, 1943, 6, IX, *Lettres à René-Jean, choisies et présentées par Sylvie Maignan et Jean Bergeron* (Paris: Harmattan, 2014), 75.

² Alexis Gritchenko, ressamın isminin 1921'den ölümüne dek yaşamını sürdürdüğü Fransa'da kullandığı ve eserlerini imzaladığı yazım şeklidir. Ayrıca Ukraynaca Oleksa Vasylyovych Hryshchenko, Rusça transliterasyonda ise Aleksey Vasilyevič Grişçenko olarak kullanılır.

Alexis Gritchenko,
Haliç'in Hamalları,
taşbaskı, 35,6 × 38,1 cm, imzalı.
1920'lerde üretilen eserin ardından
1975'te tekrar üretilmiştir. Edisyon: 106/200.
The Ukrainian Museum, New York Koleksiyonu, ABD.

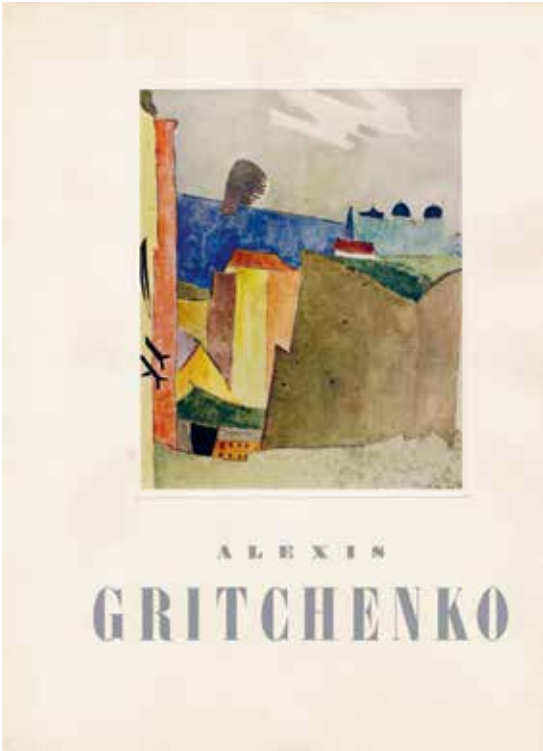
28 Nisan 1920

“Dün İstanbul’da, Haliç kıyısında dolaşım. Hamalların taslak çizimlerini yaptım. Nasıl bir hareket hissi! Peş peşe kaç resim gelip geçiyor. Rıhtımların gürültüsünün ve kargaşasının biraz dışına çıkıp dinlenmek için yangın alanında bir şeyler atıştırdım. Antik bir blok oluşturan sukemerinin güçlü dış hatlarını seyrederek resim yaptım. Sonra yine aşağı indim ve mavnalarla teknelerin alacalı bulacalı pupaları arasında kendimi kaybolmuş gibi hissettim; orada anlatılmaz bir gürültü hüküm sürüyor, haykırışlar ve umutsuz çağrılar duyuluyor, rüzgâr halatları gıcırdatıyor ve direkleri sarsıyor, serenler ve yelkenler çırpınıyor, insanlar direklere yengeç gibi tırmanıyor, sıkı sıkı tutunuyor, düşüyor, itişiyor, yapışıyorlar...”

Alexis Gritchenko,
Haliç, Mart 1921,
kâğıt üzerine guaş,
31,5 × 35,5 cm, imzalı ve tarihli.
Ömer Koç Koleksiyonu.

fırça darbeleri ile çok sayıda küçük renkli nokta hâkimdi, gerekli renk tonları ise kullanılmıyordu. Elinde olan malzemeyle resim yapıyor, orada olması gereken renkleri kurşunkalemle not ediyordu. Solgun, neredeyse tek rengin hâkim olduğu 5 Aralık 1919 tarihli “Kariye Camii” eserine şu eksik renkleri not düşmüştü: з- зеленый (yeşil), ор- оранжевый (turuncu), голубой (mavi) ve сер- серый (gri). {s. 113} Sanatçı Kariye Camii’ne sık sık giderek kompozisyonları dürbünle inceledi, kimilerini çizdi ve Amerikan Büyükelçiliği Sekreteri Gardiner Howland Shaw’un caminin özelliklerini kopya etmekle görevlendirdiği arkadaşı Dimitri (Mitia) Ismailovitch’in (1890–1976)⁴² aksine, yapıyı birebir değil, sadeleştirerek, en önemli niteliklerini öne çıkararak çizdi.⁴³ Gritchenko kendine başka hedefler de koydu: “İsa’nın Havari Petrus’un Kayınvalidesini İyileştirmesi” (Matta İncili 8.14–17) mozaiği ile bu mozaiği ‘yorumladığı’ açık renkli suluboyasının benzerliği buna en güzel örneklerdendir: Onun için renk hacimlerinin dengesini ve ifade edilen duyguları “doğanın birebir kopyası”⁴⁴ {s. 111} olarak yapmak değil, estetik biçimde yakalamak önemliydi.

R. 7
Alexis Gritchenko,
Constantinople, 1921,
Gritchenko'nun monografisinin
kapağı. Paris, 1964.

Sanatçı kimi ‘methiye’lerini Çargrad’ın mimarisine ithaf etmişti. Heybetli Bizans surları ve kiliseleri *dynamocolor*’un yaratıcısının pek sevdiği tektonik ve renk yapıları için iyi bir fırsat sunuyordu. “İstanbul” {s. 95} adlı eserinde sanatçı, uzaktaki dik açılı kuleyi ve onun hemen önündeki çok sayıda yapıyı düz, geometrik formlara dönüştürmüştü; resmin tüm yüzeyi kontrol edilmemiş parlak renkler kullanılmadan, özenle, küçük fırça darbelerinin açtığı ‘yara izleriyle’ kaplanmıştı. Gritchenko’nun 1964 tarihli albümünün kapağı için seçtiği “İstanbul” adlı suluboya çalışması ise neredeyse tam anlamıyla soyut bir çalışmadır; neredeyse. Moskova döneminde olduğu gibi sanatçı burada da sınırları aşmaz, resimde evlerin duvarları, uzaktaki denizin mavisi ve kutsal mekânların kubbeleri seçilebilmektedir. {R. 7} Suluboyalarındaki küçük büyük düzlükleri renkle eşit biçimde doldurur ve en az araçla yüce bir sadelik yakalar. Gritchenko ikona resminin sadeliğine her zaman hayran olmuştu ve bu sadelik ikona resminin ortaya çıktığı şehrin manzarasını resmettiği kompozisyonlarına da yansiyordu.

‘Türk İstanbul’unun cami ve minareleri de Gritchenko’yu etkilemişti. “İstanbul Silueti”nde metropolün yoğun mimari dokusunu mavi

bir gölgeye dönüştürmüştü. Bu gölgenin üst konturundaki minare ‘dişleri’ ve ‘uçları’ şehrin silüetini tanınır kılıyordu. {s. 280} Sokakları resimlerken kimi zaman Doğu’nun çok renkliliğine kapılıp ‘arabesk’ suluboyalar yapmıştı. {s. 92}. Gritchenko’nun suluboyaları daha sonra Paris’te, 1920’lerin ortasında Fas’a giden Raoul Dufy’ninkilerle karşılaştırılacaktı. Ressamlar

42 Dimitri Ismailovitch – Rus ressam. Bkz. <http://www.artrz.ru>, erişim tarihi: 26 Aralık 2019. Dimitri Ismailovitch Ukrayna’nın Satanov kentinde doğmuştur. St. Petersburg’da yüksek askerî öğrenim görmüş, Birinci Dünya Savaşı’nda General Brusilov’un birliğinde görev yapmıştır. Ekim Devrimi’nden sonra Kiev’e gitmiş, bir yıl Ukrayna Sanat Akademisi’nde eğitim görmüştür. Gritchenko gibi o da 1919 yılında İstanbul’a gelmiş, 1927 yılına kadar kalıp Türk Rus Ressamlar Birliği’ni kurmuştur. Daha sonra New York’a, ardından Rio de Janeiro’ya gitmiş, portre sanatçısı olarak çalışmıştır.

43 Nadia Podzemskaja, “A propos des copies d’art byzantin à Istanbul: les artistes russes émigrés et l’Institut Byzantin d’Amérique,” *Histoire de l’art* 44 (Haziran 1999): 127–128.

44 Gritchenko, *Deux ans à Constantinople*, 194.

R. 9
Alexis Gritchenko,
Semazenler, 1920.
Deux ans à Constantinople.
Paris: Quatre Vents, 1930.

Alexis Gritchenko,
İstanbul Mavi ve Pembe, Ekim 1920,
kâğıt üzerine suluboya ve karakalem,
29 x 25 cm, imzalı ve tarihli.
Ömer Koç Koleksiyonu.

Alexis Gritchenko,
Türk Şehri, Aralık 1920,
kâğıt üzerine suluboya ve karakalem,
19,5 × 23 cm, imzalı ve tarihli.
Ömer Koç Koleksiyonu.

Alexis Gritchenko,
İstanbul'dan Görünüm, Mart 1921,
kâğıt üzerine karakalem, guaş ve yağlıboya,
35 x 34 cm, imzalı ve tarihli.
Ömer Koç Koleksiyonu.

ALEXIS GRITCHENKO – İSTANBUL YILLARI

Bu kitap,
07 Şubat–10 Mayıs 2020 tarihleri
arasında Meşher’de gerçekleştirilen
“Alexis Gritchenko – İstanbul Yılları”
sergisi kapsamında yayımlanmıştır.

Birinci basım, 2020: 1.250 Adet
ISBN: 978-975-7078-56-2

MEŞHER
İstiklal Caddesi No: 211
Beyoğlu 34433 İstanbul, Türkiye
www.meshher.org

Yayıncı
VEHBİ KOÇ VAKFI
Nakkaştepe Azizbey Sokak No: 1
Kuzguncuk 34674 İstanbul, Türkiye
www.vkv.org.tr
Sertifika No: 34721

Telif Hakları
© Meşher, 2020, Vehbi Koç Vakfı
ve yazarlar

Bütün hakları saklıdır. Yasal sınırlar
içinde ve kaynak gösterilmek suretiyle
yapılabilecek alıntılar dışında her türlü
kullanım ve yararlanma, eser/hak
sahiplerinin önceden yazılı iznine tabidir.
Bu kitabın yazarları eserlerinin kendi
orijinal yaratımı olduğunu ve eserlerde
dile getirilen tüm görüşlerin kendilerine
ait olduğunu, bunlardan dolayı
kendilerinden başka kimsenin sorumlu
tutulamayacağını; eserde 3. şahısların
haklarını ihlal edebilecek kısımlar
olmadığını kabul ederler.

Kapaktaki Eser:
Alexis Gritchenko,
Ayasofya, 1920,
kâğıt üzerine suluboya ve karakalem,
26 × 20,5 cm, imzalı.
Ömer Koç Koleksiyonu.

SERĞİ

Küratörler
Şeyda Çetin
Ebru Esra Satıcı

Sergi Danışmanları
Ayşenur Güler
Vita Susak

MEŞHER
Bahattin Öztuncay
Károly Aliotti
Nazlı Efsa Aktar
Ezgi Göksu Öztürkmen
Mert Gözören
Iraz Polat
Deniz Sanal
Sevim Tavus

Sergi Tasarımı ve Uygulama
Nilüfer H. Konuk

Çeviri
Çiğdem Asatekin
Ali Berktaş
Claire Cahm

Sergi Prodüksiyonu
Birim Metal, Serhat Öztemiz
Çur Dekor, Akın Karaçur
Denge Alçı, Gülali Gügercinoğlu
Lamarts Fineart Baskı Atölyesi
Güven Çerçeve, Bülent Güven
Klik Studio, Gülay Ayyıldız Yiğitcan
ND Reklam, İbrahim Eskiköy
Sergikur
SG Yapım, Sabri Yanık
Umut Cam, İsmail Gelik

Teknoloji Sponsoru
Arçelik

Video Hakları
Reuters, British Pathé aracılığıyla
The Byzantine Institute and
Dumbarton Oaks Fieldwork
Records and Papers
International Committee of the
Red Cross

Aydınlatma
Kemal Yiğitcan

Taşıma
Simurg Finearts Logistics

Sigorta
Ram Sigorta

YAYIN

Yazarlar
Ayşenur Güler
Vita Susak

Küratörler
Şeyda Çetin
Ebru Esra Satıcı

Editör
Nilüfer Şaşmaz

Redaksiyon
Özge Ertem

Tasarım
Esen Karol

Çeviri
Yiğit Adam
Beyza Altay
Ali Berktaş
Serra Yentürk

Osmanlı Türkçesi Transkripsiyonu
Vural Genç
Ekrem Sırma
Bengü Vahapoğlu

Kağıt
Munken Pure 120 gsm

Fontlar
Merriweather
Merriweather Sans
Ardeco

Eser Fotoğrafları
Hadiye Cangökçe
Vivian van Blerk
Aras Selim Bankoğlu
Volodymyr Grytsyk
Photo Service, Montreal, Kanada
Rostyslav Sekunda

Renk Ayrımı
Hüseyin Çetin

Baskı
MAS Matbaacılık San. ve Tic. AŞ
Hamidiye Mah. Soğuksu Cad. No: 3
Kağıthane 34408 İstanbul, Türkiye
T: +90 212 294 10 00
kitap@masmat.com.tr
Sertifika no: 44686